

DARBININKŲ JAUNIMO LEKTŪROS TYRIMŲ METODOLOGINIAI METODINIAI YPATUMAI

VYTAUTAS RIMSA

TSKP XXVI, LKP XVIII suvažiavimų ir kituose partiniuose bei vyriausybiniuose dokumentuose nurodoma, jog darbininkų jaunimo auklėjimo, mokymo, profesinio lavinimo, ypač socializacijos ir adaptacijos, problemų sprendimas brandžioje socialistinėje visuomenėje įgavo itin svarbią ideologinę politinę, socialinę ekonominę ir kultūrinę reikšmę. Pirmiausia tai siejasi su tarybinės visuomenės prigimtimi ir tradicijomis, tolesne jos raida ir ateitimi. „Jauni žmonės, kuriems šiandien 18–25 metai,— sakoma TSKP CK laiške VLKJS XIX suvažiavimui,— rytoj <...> sudarys mūsų visuomenės branduolį. Tai sąlygoja didelę <...> atsakomybę už jaunimo auklėjimą“.¹

Labai svarbų vaidmenį dirbančio jaunimo edukacijos sistemoje atlieka knyga, skaitymas, platesnių informacinių jo poreikių ugdymas bei tenkinimas. 1974 m. specialus TSKP nutarimas „Dėl bibliotekų vaidmens didinimo, komunistiškai auklėjant darbo žmones ir spartinant mokslinę-techninę pažangą“ paskatino visas žinybas rūpintis, „kad toliau būtų gerinamas <...> jaunimo bibliotekinis aptarnavimas“.² Didelę reikšmę čia turi darbininkų jaunimo lektūros turinio, skaitymo procesų, raidos bei dės-

ningumų tyrimas, gilus jų pažinimas ir deramas įvaldymas.

Kartu su kitomis socialinėmis grupėmis (tyrimo objektas — kelios socialinės grupės) arba atskirai (tyrimo objektas — vien darbininkai) 1962–1982 m. respublikoje buvo surengta nemaža įvairių liaudies ūkio šakų darbininkų jaunimo lektūros³ ir informacinių poreikių tyrimų: D. Barkauskienė, A. Cipkienė, L. Kastanauskaitė, I. Keldušienė, E. Košinskienė, V. Križanauskienė, P. Saudargas, S. Sinkūnas ir kiti.⁴ Šie tyrinėtojai davė palyginti nemažą įvairaus lygio empirinės medžiagos, visiškai skirtingos savo tematikos, sumanymo, ypač metodologijos bei metodikos, požiūriais. O tai kartais lėmė visą tyrimų, netgi jų rezultatų, vertę. Vis dėlto, nors šių tyrimų rezultatai susilaukė didelio specialistų dėmesio, jų metodologijos bei metodikos klausimai ilgą laiką liko mažai tepastebėti arba visiškai neaptarti.

Dabar kai kurie darbininkų lektūros tyrimų raidos klausimai mūsų literatūroje jau yra šiek tiek panagrinėti ar bent apžvelgti. Deja, ir tokių darbų kol kas teturime labai mažą — tik vieną ar kitą publikaciją.

¹ Visasąjunginės Lenino Komunistinės Jaunimo Sąjungos XIX suvažiavimui: [TSKP CK laiškas].— Tiesa, 1982, geg. 18.

² Dėl bibliotekų vaidmens didinimo, komunistiškai auklėjant darbo žmones ir spartinant mokslinę-techninę pažangą: TSKP Centro Komite. — Bibliotekų darbas, 1974, Nr. 6, p. 1–3.

³ Savoka „lektūra“ čia ir toliau reiškia skaitymo tematiką, turinį, intensyvumą.

⁴ Rimša V. Skaitymo tyrimai Lietuvoje: Analitinė 1918–1978 m. veiklos apžvalga ir būdai šiam darbui gerinti.— V.: LTSR valst. resp. b-ka, 1980.— 144 p.— Antrašė: LTSR kultūros m-ja, LTSR valst. resp. b-ka.

Greta kitų gyventojų socialinių grupių skaitymo, respublikoje šiek tiek buvo gvilďdinti darbininkų jaunimo tyrimų istorijos, raidos ir plėtos klausimai,⁵⁻⁶ trumpai aptarta respublikos, šalies bei užsienio darbininkų lektūros tyrimų tematika ir problematika, taip pat aktualiausi šios grupės skaitytojų bibliotekinio aptarnavimo uždaviniai,⁷⁻⁹ apžvelgtos esminės 1978—1982 m. respublikos darbininkų jaunimo literatūrinių interesų¹⁰ tyrimų kryptys.¹¹ Daugiau panašių darbų, giliau ir plačiau nagrinėjančių respublikos, šalies ar užsienio darbininkų jaunimo lektūros raidą, nėra.

Šių tyrimų metodologijos bei metodikos klausimai per pastarąjį dvidešimtmetį nuosekliau apskritai nebuvo analizuoti nei mūsų respublikoje, nei šalyje. Kol kas darbininkų jaunimo ir kitų gyventojų sluoksnių lektūros tyrimų istorijos, raidos ir organizacijos klausimais domisi labai nedaug specialistų. Kai kurie iš jų, kartais — netgi patys įvairių tyrimų organizatoriai, ne-

žino elementarių šio darbo metodologijos bei metodikos klausimų arba visiškai jų nesupranta (tai akivaizdžiai rodo iki šiol respublikoje rengiami kai kurie moksliškai nepatikimi tyrimai). Todėl apie darbininkų jaunimo lektūros tyrimų metodologiją ir metodiką pastaruoju metu kalbėti yra ne tik svarbu, bet ir būtina.

Mokslo raidos istorijoje „metodologijos“ sąvokos turinio samprata buvo skirtinga ir netgi prieštaringa. Tai lėmė keletas veiksnių. Svarbiausi iš jų buvo pažinimo (mokslo, ypač gnoseologijos) išsivystymo lygis, istorinis sąlygotumas ir mokslininkų ideologinės (materialistinės ar idealistinės) pozicijos.¹²⁻¹⁴ Metodologijos sąvokos turinio esmę aiškiausiai nusakė materialistinė filosofija. Ji teoriškai pagrindė materializmo principą ir reikalavimą spręsti apie mokslą, remiantis juo pačiu.¹⁵ Šiuo požiūriu metodologija — tai metodų teorija ir pažinimo pažangos sąlygų samprata.

⁵ Ten pat, p. 42—76.

⁶ Rimša V. Tiriami darbininkų jaunimo lektūra.— Bibliotekų darbas, 1983, Nr. 6, p. 19.

⁷ Rimša V. Bibliotekų vaidmuo ugdant ir tenkinant darbininkų jaunimo profesinius bei dvasinius poreikius: Sociol.-psichol. tyrimų metodika.— V.: LTSR valst. resp. b-ka, 1982.— 103 p.— Antrašė: LTSR kultūros m-ja, LTSR valst. resp. b-ka, Resp. moksl. techn. b-ka, Resp. bazinė profsąjungų b-ka.

⁸ Rimša V. iš darbininkų skaitymo tyrimų istorijos.— Bibliotekų darbas, 1983, Nr. 1, p. 18—19.

⁹ Римша В. Состояние и перспективы исследовательской работы в Литовской ССР.— Сов. библиотекосведение, 1980, № 3, с. 72—84.

¹⁰ Sąvoka „literatūriniai interesai“ čia ir toliau reiškia gyventojų domėjimąsi spaudiniais, skaitymu, informacija.

¹¹ Римша В. Направления и проблемы исследования литературных интересов работающей молодежи.— В кн.: Формирование социальной активности молодежи. Т. 2. Вильнюс, 1983, с. 213—217.

¹² Методологические основы научного познания / Под ред. проф. П. В. Попова.— М.: Высш. школа, 1972.— 271 с.

¹³ Методология развития научного познания.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982.— 161 с.

¹⁴ Прогресс социального исследования: Вопросы методологии, методики и организации марксистско-ленинских социальных исследований / В. Фридрих, Б. Феттер. П. Ферстер и др. Пер. с нем.— М.: Прогресс, 1975.— 576 с.

¹⁵ Философия в современном мире: Философия и наука.— М.: Наука, 1972.— 423 с.— В надзаг.: АН СССР. Ин-т философии.

Metodologija yra istorinė ir reliatyvi kategorija.¹⁶⁻¹⁸ Kiekvienam tyrinėtojiui itin svarbu suvokti, jog dėl mokslo raidos, keičiantis pažinimo sąlygoms, keičiasi metodologijos turinys ir problematika. Kartu būtina žinoti, kad metodų tyrimas yra ne vien filosofijos, bet ir specialiųjų mokslų reikalas.¹⁹⁻²¹ Ši koncepcija įgalina iš įvairių mokslų (filosofijos, bibliotekotikos, sociologijos, pedagogikos, psichologijos, logikos ar kt.) pozicijų giliau ir sėkmingiau nagrinėti bet kurias darbininkų jaunimo, taip pat kitų įvairių respublikos gyventojų socialinių sluoksnių, lektūros tyrimų, jų metodologijos ir metodikos problemas.

Tyrinėjant darbininkų jaunimo lektūros poreikius, skaitymą ar kitus socialinius reiškinius, pirmiausia būtina remtis marksistinės-lenininės filosofijos istorinio ir dialektinio materializmo metodologja, nuodugniau aiškinančia tokius svarbius pažinimo dėsnius, kaip materialaus pasaulio objektyvumą ir pažinumą, gamtos ar visuomenės reiškinių sąveiką, priešybių vienybę ir kovą ir kt. Tyrimų praktikoje šie dėsniai naudojami atskleisti ar apibendrinti įvairiems faktams, reiškiniams, procesams, nustatyti jų būties bei vystymosi tendencijoms ir dėsningumams, numatyti

tyrinėjamų reiškinių ar procesų bendrą charakterį ir pobūdį, įvertinti ir pagrįstai atrinkti svarbiausias tyrimo hipotezes ir pan.

Marksistinės-lenininės filosofijos metodologiniai pagrindai yra bendri visiems mokslams, taip pat ir visoms bibliotekininkystės šakoms.²²⁻²⁴ Jais reikia vadovautis ir gyventojų lektūros ar kitų bibliotekininkystės problemų sociologiniuose tyrimuose.²⁵ Nežinodami šių dėsningumų, net ir turėdami konkrečius tyrimo duomenis, negalėtume objektyviai išsiaiškinti nei bibliotekų socialinio vaidmens visuomenėje, nei skaitymo kaip socialinės vertybės prestižo vienoje ar kitoje gyventojų grupėje, nei skaitytojų interesų plėtotės, nei jų ugdymo perspektyvos, nei kitėjimo procesų, neįstengtume gerai suvokti ir paaiškinti spaudinių visuomenėje plitimo dėsningumų ir kitų bibliotekų veiklos, socialinių ar skaitytojo psichofiziologinių reiškinių esmės. Pradėdamas rengti bet kurių specialiųjų tyrimų (skaitytojų lektūros, spaudinių resursų formavimo ir panaudojimo, bibliotekos kolektyvo socialinės raidos ar kitų) metodologinę metodinę programą dalį, pirmiausia pats tyrinėtojas turi gerai pažinti šiuos dėsnius ir surasti jų sąsają su pasirinktuju ob-

¹⁶ Жбанкова И. И. Философские принципы в научном познании.— Минск: Наука и техника, 1974.— 248 с.

¹⁷ Формальная логика и методология науки.— М.: Наука, 1964.— 301 с.— В надзаг.: АН СССР. Ин-т философии.

¹⁸ Штофф В. А. Введение в методологию научного познания: Учеб. пособие.— Л.: Изд-во ЛГУ, 1972.— 191 с.

¹⁹ Философия и наука.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973.— 231 с.

²⁰ Шубкин В. И. Социологические опыты: (Методол. вопросы социальных исследований).— М.: Мысл, 1970.— 288 с.

²¹ Ядов В. А. Социологическое исследование: Методология. Программа. Методы.— М.: Наука, 1972.— 239 с.

²² Бойченко И. В. Методологическая роль исторического материализма в анализе форм социального знания.— Киев: Наукова думка, 1982.— 149 с.— В надзаг.: АН УССР. Ин-т философии.

²³ Махов А. С. Ленинская методология социального познания.— М.: Высш. школа, 1974.— 301 с.

²⁴ Библиотекovedческие исследования: Методология и методика. М., 1978, с. 5—17.

²⁵ Общие вопросы методологии и методики библиотекovedческих исследований.— М., 1973.— 67 с.— (Сб. материалов в помощь науч.-исслед. деятельности краевых, респ. (АССР) 6-к / М-во культуры РСФСР, Гос. публ. 6-ка им. М. Е. Салтыкова-Шедрина, Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской).

jektu, reiškiniu ar procesu. Jis turi būti tvirtai įvaldęs marksistinės-lenininės filosofijos interpretuojamus visuomenės ir asmenybės vystymosi pagrindus.

Rengiant respublikinių tarpžinybinių centralizuotų kompleksinių sociologinių-psichologinių tyrimų „Bibliotekų vaidmuo, ugdant ir tenkinant darbininkų jaunimo profesinius bei dvasinius poreikius“²⁶ programą,²⁷ buvo atsižvelgta į visus šiuos reikalavimus ir vadovautasi pagrįstu teoriniu metodologiniu požiūriu, jog „istorinis materializmas sudaro marksistinės sociologijos teorinį pagrindą.“²⁸

Kartu čia remtasi specialiais skaitytojų tyrimo principais, kuriems mokslinį pamatą taip pat padėjo marksistinė-lenininė metodologija. Rengiant tyrimų koncepciją ir metodiką, ieškota platesnių sąsajų su mokslinio objektyvumo ir idėjinio kryptingumo, socialumo ir psichologiškumo, istorizmo, su analizės ir sintezės, specialumo ir kompleksiskumo vienovės, centralizuotumo ir kitais skaitytojų tyrimo principais.²⁹ Todėl tyrimų problematika, ypač jaunimo literatūrinių poreikių ugdymo, jų interesų plėtros, skaitymo ir knygos socialinio prestižo klausimai pirmiausia čia buvo susieti su bendromis, dėsningomis pastarojo meto mūsų visuomenės socialinės ir ekonominės raidos tendencijomis, glaudžiai tarp savęs sąveikaujančiomis — viena kitą sąlygojančiomis arba visiškai nulemiančiomis. Svarbiausiomis čia laikomos šios:

1) mieste ir kaime nepaprastai sparčiai didėja darbininkų jaunimo, ypač mažiau kvalifikuotų jaunuolių, išsimokslinimas, ir tai daro didelę įtaką literatūriniais jų poreikiams ir interesams;

2) intensyvėjant gamybos specializacijai, kintant darbo pobūdžiui, ypač plečiantis automatizacijai ir konvejerinei gamybai, vis labiau siaurėja didelės darbininkų dalies interesų ratas ir bendravimo darbo metu galimybės. Kartu didėja jų poreikis bendrauti po darbo, todėl čia nuolat auga, didėja ir plečiasi literatūros bei skaitymo komunikacinis vaidmuo. Knyga tampa vis svarbesne priemone šiems poreikiams kompensuoti ir tenkinti;

3) informacijos nepriteklių visuomenėje pakeitė jos perteklius, tačiau ne kiekvienas jaunuolis sistemoje „Knyga — biblioteka — vartotojas“ moka tinkamai susiorientuoti ir operatyviai ja pasinaudoti.

Giliau analizuojant darbininkų jaunimo ir kitų socialinių grupių lektūros tyrimus, atliktus respublikoje ir netgi šalyje, aiškėja, kad iki šiol visi šie darbai metodologiniu požiūriu buvo panašūs, tradiciniai. Jie naudojos griežtai ribotais, o dažnai — minimaliais žinomais metodais, rėmėsi supaprastinta tiriamojo objekto tipologizacija (jis išskiriamas pagal 1, rečiau — 2, ir labai retai — 3 ar daugiau faktorių), trafaretiskai nustatydavo objekto socialinius demografinius vertinimo parametrus

²⁶ Šie tyrimai respublikoje atliekami 1983—1985 m. Jie apima pramonės įmonių darbininkų jaunimo (16—30 m.) ir PTM moksleivių (kontrolinė grupė) profesinių bei dvasinių poreikių formavimą ir tenkinimą įvairaus tipo bibliotekose. Tyrimų tikslas — išsiaiškinti bibliotekos bei skaitymo vietą permanentinėje darbininkų jaunimo edukacijos sistemoje ir padidinti jų socialinį vaidmenį.

²⁷ Rimša V. Bibliotekų vaidmuo ugdant ir tenkinant darbininkų jaunimo profesinius bei dvasinius poreikius: Sociol.-psichol. tyrimų metodika. — V.: LTSR valst. resp. b-ka, 1982. — 103 p. — Antrašė: LTSR kultūros ministerija, LTSR valst. resp. b-ka, Resp. moksl. techn. b-ka, Resp. bazinė profsąjungų b-ka.

²⁸ Grigas R. Sociologija kiekvienam. — V.: Mintis, 1974. — 40 p. — (Moksl. naujienos visiems; 89).

²⁹ Банк Б. В., Умнов Б. Г. Принципы и методы изучения читателей. — В кн.: Работа с читателями: Изд. 2-ое, переработ. и доп. М.: Книга, 1970, с. 88—115.

(dažniausiai jį matuodavo amžiumi, lytimi, išsimokslinimu ir daug rečiau kitais, nors ir ne mažiau socialiai reikšmingais už pirmuosius, požymiais). Menka taip pat buvo šių tyrimo objektų psichofiziologinių ypatumų ir mikro- bei makrosąlygų faktorinė analizė, giliau neatskleista pasiliko netgi esminių jo požymių, veikiančių interesus ir skaitymą, koreliacija.

Nors mėnėtos krypties ir problematikos lektūros tyrimai atspindėjo istoriškai būtiną, tuo metu naują ir progresyvų, bendrą skaitymo sociologijos raidos etapą, tačiau tai, kas buvo nauja ir priimtina šių tyrimų metodologijoje bei metodikoje prieš dešimt ar net penketą metų, dabar paseno, ir šis metodologinis tyrimų sprendimas jau tapo istorine praeitimi. Todėl rengiant naujus darbininkų jaunimo lektūros tyrimus, pastaruoju metu tenka ieškoti metodologiškai ir kokybiškai veiksmingesnio šuolio, padedančio ne tik plėsti, bet ir gilinti tyrimų problematiką, formas, turinti jų metodologinį, metodinį ir organizacinį turinį.³⁰ Tam susidarė labai realios ir palankios prielaidos:

1) toli į priekį pažengė įvairių, ypač profilinių — bibliotekotyrų, sociologijos, psichologijos, pedagogikos — mokslų teorija ir praktika;

2) nemažų laimėjimų pasiekta mokslų metodologijos raidoje, sukurta tobulesnė bendramokslinių ir specialiųjų metodų metodologinė sistema, praturtinta naujai išbandytais ir įvaldytais tyrimų metodais;

3) respublikoje, šalyje bei užsienyje atlikta nemaža sociologinių ir psichologinių darbininkų jaunimo lektūros tyrimų, teikiančių ne vien empirinių, bet ir praktinių tokių tyrimų organizavimo žinių. Jie atskleidžia šių darbų ypatumus ir trūkumus, rodo darbo patirtį;

4) į respublikos bibliotekas sutelkta daugiau aukštos kvalifikacijos darbuotojų, pagausėjo čia lektūros sociologų entuziastų.

Sprendžiant lektūros ir kitų bibliotekinių tyrimų metodologijos bei metodikos problemas, greta pagrindinių darbininkų jaunimo skaitymo klausimų analizės, mūsų rengiamiems centralizuotiems tarpžinybiniais sociologiniams-psichologiniams tyrimams taip pat buvo iškelti ir nauji konkretūs metodologiniai bei metodiniai uždaviniai. Spręsti juos skatino kelios svarbios priežastys. Reikėjo:

1) garantuoti, kad gauti tyrimo duomenys būtų moksliškai patikimi;

2) atsižvelgti į ankstesniųjų metų metodikos ir organizacijos klaidas ir jų išvengti;

3) realizuoti naujus, autentiškus metodologinius ir metodinius sumanymus;

4) padidinti metodinius reikalavimus ir surasti būdus, kad visi planuojamieji darbai būtų atlikti aukštesniu organizaciniu lygiu.

Siekiant užsibrėžto tikslo, buvo atidžiai išstudijuoti respublikoje, šalyje ir užsienyje atlikti darbininkų lektūros tyrimai, perimta jų metodologinė, metodinė ir organizacinė patirtis. Kartu buvo nagrinėjami naujausi bibliotekotyrų, pedagogikos, sociologijos ir kitų gretutinių mokslų metodologijos bei metodikos teorijos laimėjimai, patirtis, aiškintasi svarbesni brandžios socialistinės visuomenės kultūros ir edukacijos procesų raidos ypatumai, išanalizuoti naujausi filosofijos ir visuomenės mokslo darbai, aiškinantys šiuos reiškinius.

Ruošiantis centralizuotiems sociologiniams-psichologiniams darbininkų jaunimo tyrimams respublikoje, pirmiausia buvo parengta teorinė bei praktinė šios problemos sprendimo koncepcija, o po

³⁰ Римша В. Направления и проблемы исследования литературных интересов работающей молодежи.— В кн.: Формирование социальной активности молодежи: Т. 2, Вильнюс, 1983, с. 213—217.

to rengiama ja atitinkanti tyrimų programa (metodika, procedūriniai ir kiti dokumentai, reglamentuojantys recipientų³¹ bei tyrimo bazių veiklą).

Si tyrimų programa didelį metodologinį metodinį privalumą turėjo ir organizacine prasme, nes ji buvo visiškai parengta ir aprobuota dar prieš pradėdant konkrečius tyrimo darbus bazėse. Kaip žinome, darbininkų jaunimo lektūros tyrimų programų respublikoje visai neturėta, o šalyje plačiau žinomas šio tipo M. Afanasjevo darbas „Tarybinis darbininkas — skaitytojas“, skirtas konkrečioms centralizuotiems šalies darbininkų skaitymo problemų tyrimams.³² Vis dėlto daugelio, netgi centralizuotų darbininkų skaitymo, tyrimų programos ir metodikos nebuvo iš anksto paskelbtos. Atlikus tyrimus, dažniausiai būdavo publikuojami tik kai kurie metodikos dokumentai. Kitų socialinių sluoksnių lektūros ar bibliotekų aptarnavimo problemų tyrimams panašių metodikų ir programų respublikoje bei šalyje buvo parengta šiek tiek daugiau³³. Tačiau palyginus su atliktų darbų skaičiumi, metodikos rengtos retai. Be to, kai kurios jų buvo rengiamos atskirais etapais, be aiškos ir vieningos išankstinės koncepcijos, kartu atliekant ir tyrimus, konkrečiai dar nežinant ir nesuviskiant, kokiomis kryptimis šie darbai rutuliosis antruoju, trečiuoju ir vėlesniais tyrimų etapais. Organizatoriams ir tyrimų dalyviams tai sudarė daug ir didelių metodologinių, metodinių ir kitų sunkumų. Sios klaidingos praktikos čia buvo griežtai atsakyta.

Vieningos tyrimų programos sudarymas yra ne formalus, bet labai svarbus mokslinis, metodologinis ir organi-

zacinis aktas. Dažnai pamirštama, jog pati „programa jau yra tarsi tyrimo stuburas, jo bendri kontūrai. Jos rėmuose iš pradžių kaupiama tam tikra faktinė medžiaga, o po to ji analizuojama ir interpretuojama“. Tad gerai parengta tyrimų programa, greta kitų uždavinių, visuomet „atlieka ir metodologines <...> funkcijas“. ³⁴ Ji metodologiškai įprasmina tyrimų užduotis, pagrindžia metodų ir problemų koncepciją, numato konkrečius metodus ir optimalią jų sistemą. Vieniinga ir išbaigta programa — didelis bet kurio tyrimo metodologinis ir metodinis privalumas.

Daugiau dėmesio negu ankstesniuose darbuose šioje programoje buvo skirta tyrimo objekto atrankai, kuri, kaip žinom, vėliau daug lemia gautų duomenų mokslinį patikimumą, išvadų teisingumą. Pirmiausia čia vadovautasi metodologine koncepcija, jog „tiriamą objektą reikia traktuoti ne kaip atskirų savybių konglomeratą, o kaip tam tikru būdu organizuotą struktūrą. Suvokus tos sistemos veikimą, daug lengviau tirti jos vidinius ryšius ir sąsajas su kitomis sistemomis“. ³⁵ Dėl to darbininkų jaunimo grupės ir bibliotekininkų, darbo kolektyvų ir šeimos literatūriniai ir informaciniai kontaktai, bibliotekos sąveika su kitomis funkcinėmis darbininkų jaunimo mokymo, lavinimo, auklėjimo ir švietimo socialinėmis institucijomis čia suvokiami kaip atskiros visuomeninių santykių sistemos formos, o profesinių bei dvasinių poreikių patenkinimo lygis, skaitymo interesų būklė — kaip visuomeninio gyvenimo reiškiniai. Toks požiūris, gvildenant bet kurią sistemą, procesus ar reiškinius, padeda geriau realizuoti sisteminį ty-

³¹ Recipientas — žmogus, kuris tam tikrais metodais renka, priima, kaupia ir suvokia informaciją.

³² Советский рабочий — читатель: Программа исслед. / М. Афанасьев и др.— М., 1980.— 66 с.— Машинопис.

³³ Rimša V. Bibliotekų vaidmuo ugdant ir tenkinant darbininkų jaunimo profesinius bei dvasinius poreikius: Sociol.-psichol. tyrimų metodika.— V., 1982, p. 6—8; p. 99—102.

³⁴ Bibliotekininkystės tyrimų metodologija ir programos sudarymas / Parengė V. Apu-tienė.— Bibliotekų darbas, 1976, Nr. 4, p. 27, 28.

³⁵ Ten pat, p. 27.

rimų principą, atveriant plačias galimybes faktorinei analizei.³⁶⁻³⁹ Platus sisteminis požiūris įgalina giliau atskleisti šiuos reiškinius ir jų sąveiką, sudaro realią prielaidą pagilinti problemos, taip pat ir tyrimų metodologinį sprendimą.

Antra vertus, pasirenkant tyrimų objektą, norėta plačiau atskleisti jo požymius, apimti platesnį jų reiškinių diapazoną ir, remiantis jų sąveika, išaiškinti ne vien šių požymių prestižą ar hierarchiją, ugdant darbininkų jaunimo profesines bei dvasines reikmes, bet kartu — nustatyti optimalius jų grupavimo variantus, surasti patikimesnius panaudojimo būdus šios grupės skaitytojų interesams ir lektūros apimčiai plėsti. Dėl to tiriamojo objekto požymių buvo pasirinkta daugiau. Greta įprastinių socialinių demografinių veiksnių, taip pat buvo paimti tokie faktoriai, kaip veiklos sritis, darbo pobūdis ir jo profilis, darbininko profesinės kvalifikacijos lygis, jaunimo vertybinės orientacijos, požiūris į mokslą, žinias bei savišvietą, regiono geografiniai, teritoriniai požymiai ir kt. Gerokai daugiau vietos negu ankstesniuose tyrimuose čia skirta atskleisti šių veiksnių įtaką jaunimo literatūriniais interesams ir jų sąveiką su lektūra.

Pagaliau nemaža dėmesio buvo skirta nustatyti kiekybiniam ir kokybiniam objekto reprezentatyvumui. Čia buvo atsižvelgta į tai, kad daugelis iki tol atliktų jaunimo lektūros tyrimų neturėjo būtino mokslinio patikimumo. Kai kurių ankstesniųjų tyrimų duomenys negali reikiamai reprezentuoti atskirų gyventojų grupių skaitymo nei respubli-

koje, nei zonoje, nei rajone. Geriausiai atveju jie rodo tik abejotinas gyventojų skaitymo arba jų interesų raidos tendencijas. Todėl šiems tyrimams reikėjo surasti tokį nagrinėjamo objekto atrankos variantą, kuris garantuotų neabejotiną gautų duomenų patikimumą visos respublikos požiūriu. Atsižvelgiant į darbininkų jaunimo bendrosios ir specialiosios statistikos būklę, taip pat į kai kuriuos jos ypatumus, šią užduotį geriausiai atliko dvi atrankos rūšys. Atskiroms tyrimų procedūroms pagrįstai numatyta randomizuota arba statistinė atsitiktinė tyrimo objektų atranka. Jos pagrindą sudarys objekto požymiai ir kiti socialiniai faktoriai. Bet kuriuo atveju visos tyrimų procedūros apims moksliskai patikimą (reprezentatyvų) visos respublikos požiūriu tyrimo objektų — respondentų skaičių.

Vienas iš metodologinių tyrimo ypatumų yra kompleksinis temos sprendimas. Darbininkų jaunimo profesinių ir dvasinių poreikių tenkinimo problemos čia gvildenamos iš šiuolaikinių bibliotekotyrų, psichologijos, pedagogikos, sociologijos, filosofijos ir kitų mokslo pozicijų. Sprendžiant metodines tyrimų problemas, taip pat remtasi matematika, statistika, logika. Be to, kompleksinį tiriamos problemos pobūdį aiškiai rodo ir sisteminis mūsų visuomenės požiūris į darbininkų jaunimo skaitymą, jų interesus ir poreikius, jaunimo auklėjimą. Tai nulėmė ir mūsų tyrimų programos apimtį.

Labai ryškus darbininkų jaunimo centralizuotų sociologinių-psichologinių tyrimų skiriamasis bruožas yra tai, kad jiems, greta kitų pagrindinių tyrimo

³⁶ Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода.— М.: Наука, 1973.— 272 с.

³⁷ Методология и методика системного изучения советской деревни.— Новосибирск: Наука, 1980.— 344 с.— В надз.: АН СССР. Сиб. отделение. Ин-т экон. и орг. пром. пр-ва.

³⁸ Сетров М. И. Принцип системности и его основные понятия.— В кн.: Проблемы методологии системного исследования. М., 1970, с. 49—63.

³⁹ Системные исследования; Методол. проблемы.— М.: Наука, 1982.— 400 с.— В надз.: Гос. ком. по науке и технике. АН СССР, ВНИИ системных исследований.

problemų, buvo dar suformuluotos ir iškeltos konkrečios metodologinės tiriamosios ir bandomosios užduotys. Svarbiausiomis iš jų reikėtų laikyti dvi:

1) atsižvelgiant į bendrą pastarojo meto bibliotekotyros ir kitų mokslų metodologijos bei metodikos lygį, sukurti patį tobuliausią šiems tyrimams metodologinį metodinį instrumentą — surasti optimaliausią būdą, metodiką ir metodus visoms tyrimų procedūroms reikiamai atlikti, giliau ir įvairiapusiškiau pasirinktajai problemai iširti;

2) patikrinti — išbandyti ir paeksperimentuoti šių tyrimų praktikoje kai kuriuos, ypač rečiau naudojamus, tačiau teoriškai ir logiškai galimus kitų mokslų specialiuosius ir bendramokslinius metodus arba jų derinius, ar jie apskritai yra priimtini, taikytini ir veiksmingi specialiosioms problemoms tirti, bibliotekotyros metodologijai bei metodikai turtinti, ypač diagnostinei jų funkcijai plėsti.

Pirmiausia čia bandyta surasti patikimą instrumentą pasirinktajai darbininkų jaunimo lektūros problemai iširti. Žinome, jog bibliotekotyros metodologija bei metodika tebėra kūrimosi ir vystymosi stadijoje, jos yra dar galutinai nesusiformavusios ir neišbaigtos. Bibliotekotyros metodologija, kaip atskira jos šaka, nuolat kinta, tobulėja, turtėja. Tačiau ji tebėra mažai iširta ir pastaruoju metu bet kuriam tyrinėtojiui dar negali duoti išbaigtų metodinių sprendimų. Todėl šių tyrimų įvairūs ieškojimai kartu turėjo padėti spręsti ne mažiau svarbias ir reikšmingas bibliotekotyros metodologijos ir metodikos tolesnio vystymo problemas.

Jau seniai žinoma, kad atskiri metodai arba įvairūs jų deriniai privalo garantuoti pakankamą empirinių duome-

nų apie tyrimų objektą kiekį, kad pas-kuo būtų galima giliau ir įvairiapusiškiau jį atskleisti. Itin svarbią reikšmę šiuo požiūriu mokslinio tyrimo metodologijai bei metodams skyrė K. Marksas. Jis rašė: „Ne tik tyrimų rezultatas, bet ir kelias, vedantis į jį, turi būti teisingas.“⁴⁰ Deja, bibliotekotyra kol kas neturi tokių specialiųjų metodų, kurie apie tiriamąjį objektą pateiktų visą dominančią informaciją. Šiuo požiūriu kiekvienas iš jų turi kai kurių trūkumų.⁴¹ Pavyzdžiui, netgi kruopščiausiai atlikta formulinių analizė negali parodyti, nei ką skaitytojas per tam tikrą laiką perskaitė, nei ką jis norėjo gauti bibliotekoje, nei ko negavo, nei kurių knygų, paimtų iš bibliotekos, neskaitė, nei kas skaitė jo parneštas knygas ir pan. Beje, kaip manoma, metodologijos ir metodikos būklė aiškiai rodo ir pačios bibliotekotyros formavimosi bei vystymosi procesą, juoba pastaruoju metu pagrįstai teigiama, kad metodų kiekis, jų įvaidymas ir tobulumas yra vienas iš rimčiausių bet kurio mokslo brandos matavimo parametrų. Silpnai čia pritaikyti ir bendramoksliniai tyrimo metodai.

Atsižvelgiant į visa tai, pirmiausia ieškota tinkamų šiai problemai tirti metodų bibliotekotyrai gimininguose moksluose: sociologijoje, pedagogikoje ir kitur. Čia vadovautasi koncepcija, jog kiekvienas mokslas kuria metodus, nuolat ieškodamas savyje pažangos galimybių ir vertindamas save kitų specialiųjų mokslų atžvilgiu. Taigi greta formulinių analizės ir pokalbio, buvo dar nuspręsta naudoti interviu, stebėjimą, ekspertų nuomonės (vertinimų), pedagoginį eksperimentą, matematinį statistinės analizės ir kitus metodus. Iš viso tyrimuose buvo pritaikyta dešimt

⁴⁰ Маркс К. Заметки о новейшей прусской цензурной инструкции. — В кн.: Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е. Т. 1, с. 3—27.

⁴¹ Stasaitė V. Tyrimo metodai. — Kn.: Stasaitė V. Jaunimas ir biblioteka. V., 1980, p. 54—74. Степин В. С., Елсуков А. Н. Методы научного познания. — Минск: Высш. школа, 1974. — 152 с.

įvairių metodų ir kelių tipų eksperimentų.

Gerokai į priekį pažengusi bendroji mokslų metodologija, pastaruoju metu atskiriems metodų deriniam ir jų įvairioms variacijoms teikia plačias perspektyvas kiekvieno tyrinėtojo kūrybai. Sociologas R. Grigas neatsitiktinai nurodė, jog „gerai parengta sociologinių tyrimų programa gali būti vertinama kaip savarankiškas mokslinis darbas“.⁴² Todėl šiuo požiūriu minėti tyrimai iš esmės skiriasi nuo daugelio ankstesniųjų darbų: čia buvo atrinkta, pritaikyta ir kūrybiškai panaudota gerokai daugiau įvairių tyrimo metodų ir eksperimentų.

Kitas ryškus šių tyrimų skiriamasis bruožas — griežta tyrimo metodų ir eksperimentų subordinacija. Ji yra būtina, norint gauti apie tyrimo objektą išsamesnius duomenis ir išvengti nereikalingo informacijos pertekliaus. Subordinacija atlikta dviem būdais:

1) derinant metodus, ypač jų teigiamas ir neigiamas ypatybes, ir pasirenkant iš jų tik tuos metodus, kurie visiškai ar bent iš dalies pašalina ankstesniojo metodo trūkumus, vienas kitą papildo ir kartu duoda tam tikros visiškai naujos, svarbios pagal tyrimų programos užduotį informacijos. Pavyzdžiui, formuliarių analizė rodo, ką skaitytojas iš bibliotekos paėmė, tačiau ji nerodo, kam jis spaudinius ėmė — sau ar šeimai nariams? Šį pirmojo metodo trūkumą pašalina pokalbis, interviu ir pan.;

2) pasirenkant tiriamos problemos tą pačią programinę užduotį įvairiems metodams ir sinchronizuojant jų veiklą. Pavyzdžiui, pedagoginio darbininkų jaunimo telkimo į bibliotekas eksperimento poveikis (priemonė) yra skirtas visam regionui. Per grįžtamąjį ryšį paveiktųjų skaičių rodo matematinės statistikos metodas. Tačiau kiek respon-

dentų ši priemonė konkrečiai veikė ir kokią jų skaičiui nepadarė (beje, ir kodėl?) jokios įtakos, rodo keli šiam tikslui skirti klausimai formalizuoto interviu lape.

Apskritai subordinacija padėjo sukurti ir įvaldyti daug tobulesnį tyrimų instrumentą, suteikė galimybę sukaupiti daugiau ir patikimesnių žinių apie tiriamąjį objektą.

Darbininkų jaunimo lektūros centralizuoti tyrimai nuo panašaus tipo ankstesniųjų darbų turi ir daugiau skiriamųjų metodologinių bruožų, pagrįstų kai kuriais pedagogikos, psichologijos, sociologijos ir logikos mokslų principais. Pavyzdžiui, įvairiais metodais renkant duomenis, informacinės sąveikos sistemoje „recipientas — respondentas — recipientas“ minimaliai yra sumažintas galimas tyrinėtojo (recipientų) socialinis vertybinis orientacinis vaidmuo tiriamajam (respondentui). Jis paprastai daro nemažą įtaką teikiamos informacijos objektyvumui. Ankstesniuose tyrimuose tyrinėtojo pozicija šiuo požiūriu buvo ryškesnė: neretai jo klausimai turėjo poliarinę reikšmę (galimi vien teigiami ar neigiami atsakymai, maža galimybė respondentui pasirinkti tinkamesnio atsakymo variaciją arba neutralią poziciją ir vertinimą), neretai remtasi recipientų orientavimo sokratiškuoju metodu (būdas, kai tiriamasis logiškai nuosekliais klausimais „vedamas“ prie recipientų suvokiamos tiesos) ir pan. Remiantis pagrįsta nuomone, kad bet kokia suvokta teigiama socialinė vertybė dažniausiai tampa ir socialine orientacija, sociologiniuose tyrimuose visuomet siek tiek iškreipiančia respondentų atsakymus (pasodrina, sutirština ir pagražina jų atsakymus orientacijos linkme), čia buvo maksimaliai neutralizuota bet kokia tyrinėtojo psichologinė įtaka tiriamajam ir apribota bet kuri galima jo orientacinė

⁴² Grigas R. Sociologija kiekvienam.— V.: Mintis, 1974, p. 21.

invazija į neutralų (subjektyvų, individualų, atspindintį vien objektyvią dabarties mastysenos būklę) tiriamojo požiūrį, jo individualų vertinimą. Visos metodologinės, metodinės ir psichologinės bei loginės priemonės šiuose tyrimuose, rengiant procedūrinį instrumentą, buvo skirtos vienam bendram tikslui — gauti objektyvią (neiškreiptą) informaciją, realiai atspindinčią vien tik respondento vertinimą, jo požiūrį ir nuomonę. Tyrimo duomenų kaupimo požiūriu respondentui tenka pagrindinis vaidmuo. Tai leis pažvelgti į daiktų esmę giliau, per tiriamojo asmens prizmę. Sukaupus reikalingą informaciją ir analizuojant ją, recipientams, kaip ir pasirengiant tyrimų procedūroms bei vykdamas jas, vėl teks svarbų vaidmuo. Dėl šių priežasčių, rengiant darbininkų jaunimo skaitymo tyrimų metodiką, visuose procedūriniuose dokumentuose buvo pateikta nemaža visai neutralių respondento socialinei vertybinei orientacijai ir apskritai jo asmenybei klausimų (prasoma vertinti iš pirmo žvilgsnio tolimus jam reiškinius, o tiesioginė jų prasmė respondentui yra nepastebima, nesuvokiama, užslėpta). Pavyzdžiui, siūloma įsivaizduoti, kad draugui susidarė tam tikra situacija, kurioje respondentas jam turi būtinai kažką konkretaus patarti ir pan. Be to, daug klausimų, greta galimų poliarinių atsakymų, čia dar turi platų diapazoną įvairių galimų variacijų (lengviau iš jų pasirinkti tinkamiausią), o kai kurie yra visai neapriboti, atviro tipo klausimai. Jie leidžia respondentui pačiam suformuluoti bet kokius, savo nuožiūra tinkamiausius, atsakymų variantus.

Antra vertus, dėl tam tikrų priežasčių ir dėsningumų (respondento orientacijos, mikroaplinkos įtakos, noro būti geresniu, idualesniu, artimesniu teigiamam socialiniam modeliui ir pan.) sociologinių tyrimų duomenys visuomet turi tam tikrą paklaidą (nukrypimą nuo objektyvios tiesos). Norint bent iš da-

lies šią paklaidą nustatyti ir išsiaiškinti santykinį gautos tyrimų medžiagos „melo koeficientą“ (duomenų iškreipimą), visuose naudojamuose metoduose yra pritaikyta ir koordinuotai panaudota keletas kontrolinių klausimų, rodančių gautos informacijos patikimumą ir jos nukrypimą nuo tiesos („melo indikatoriai“). Be to, greta šių klausimų, minėtas užduotis tyrimuose atlieka ir kai kurie kiti metodologiniai metodiniai deriniai. Pavyzdžiui, interviu (reali arba tik tariamai reali, turinti tam tikrą paklaidą būklė) ir kai kurių statistinių apskaitos dokumentų (vien reali būklė) duomenų sugretinimas bei palyginimas. Minėti kontroliniai uždaviniai atskiriems tyrimo metodams taip pat buvo pritaikyti griežtos subordinacijos būdu. Rengiant „melo indikatorius“ ir jų užduotis, kai kur buvo remtasi vengrų sociologinių-psichologinių lektūros tyrimų „mažose grupėse“ metodologinės metodinės mokyklos (I. Kamarašas, M. Fogaršis ir kt.) patirtimi bei principais. Beje, ši metodologinė metodinė mokykla specialistų didžiai vertinama Tarybų Sąjungoje ir kai kuriose užsienio šalyse.

Ruošiantis tyrinėti darbininkų jaunimo skaitymą, buvo panaudotos ir kitos įvairios metodologinės metodinės procedūrų kombinacijos, kad būtų padidinta empirinių duomenų, būtinų šiai temai giliau išgvilddinti, kai kuriems procesams plačiau atskleisti ir paaiškinti. Šiam tikslui pirmą kartą respublikoje darbininkų jaunimo, taip pat ir kitų socialinių sluoksnių gyventojų lektūros tyrimų raidoje sėkmingai yra pritaikyti kai kurie eksperimentai. Sprendžiant metodologinius ir metodinius šių tyrimų klausimus, stropiai buvo suderinti visi vieningi nagrinėjamos problemos tyrimų ir eksperimentų uždaviniai. Vėliau, vykdamas tyrimų programą, Vilniuje, Kaune ir Panevėžyje buvo surengta eksperimentų serija. Jų tikslas — papildyti kitais metodais gautus duomenis ir

praplėsti tiriamojo objekto pažinimą. Eksperimentų uždaviniai, metodika ir visi duomenys buvo pagrįsti pedagoginio poveikio (tam naudota speciali priemonė) ir jo įtakos (aiškintasi šios priemonės veiksmingumas) tiriamajam objektui principu. Jo esmę sudarė grįžtamasis ryšys ir per jį sukaupta informacija.

Pirmasis pedagoginis eksperimentas, be savo tiesioginės paskirties, turėjo ir antrąją metodologinę bandomąją užduotį. Atliekant jį, stebėta, kaip praktiškai veikia ir pasiteisina metodika, organizavimas ir jo technologija. Eksperimentas pavyko (vėliau buvo smulkiau aprašytas ir paskleistas). Remiantis šia patirtimi, Kaune ir Panevėžyje dabar atliekami kiti, analogiški šios serijos eksperimentai. Mūsų nuomone, tai yra naujas metodologinis ieškojimas respublikos darbininkų jaunimo ir apskritai visoje mūsų lektūros sociologijos tyrimų raidoje. Tiesa, panašius metodologinius metodinius tyrimų ir eksperimentų derinimo bei panaudojimo bandymus šiek tiek kitokiems tikslams — bibliotekininko vaidmens reikšmingumui išsiaiškinti, spresdami temą „Literatūros paklausa, rekomendavimas ir individuali informacija masinėje bibliotekoje“, šalies gyventojų lektūros sociologijoje jau yra praktikavę kai kurie (K. Oja ir kt.) Estijos TSR gyventojų skaitymo tyrinėtojai.⁴³⁻⁴⁴

Centralizuotai tyrinėjant darbininkų jaunimo literatūrinį interesus, numatyta atlikti ir kitus eksperimentus, turinčius metodologines užduotis. Bus išbandytos ekspertų nuomonės (vertinimo) metodo platesnio pritaikymo lektūros sociologiniuose-psichologiniuose tyrimuose galimybės ir išaiškinta jo pri-

klausomybė nuo individualių eksperto asmens požymių: išsimokslinimo, darbo stažo, metodinės veiklos trukmės ir kt. Jeigu šis bandymas pavyks ir pasiteisins, jeigu jis realizuos visus tyrinėtojų lūkesčius ir sumanymus, pirmiausia ekspertų nuomonės (vertinimo) metodas bus plačiai panaudotas šiems darbininkų lektūros tyrimams, o vėliau rekomenduotas kitiems panašių problemų tyrinėtojams ir bibliotekų darbo praktikams. Manoma, kad greta tyrimų ypač plačias panaudojimo galimybes šis metodas galėtų rasti įvairių bibliotekų darbo apžiūrų bei komisijų (respublikos, zonos, rajonų ir miestų) veikloje, įvertinant skirtingo lygio bibliotekų darbą ir pan.

Kuriant tyrimų metodiką, kaip vieningą sinchronizuotą instrumentą, buvo taip pat surasti būdai kai kuriems sunkiai nustatomiems reiškiniams tirti ir analizuoti. Pavyzdžiui, sukurta optimali metodika ir priemonių sistema jaunųjų darbininkų sutelkimo į įvairių žinybų bibliotekas statistinei paklaidai išsiaiškinti, realiai telkimo būklei atskleisti. Toks įvairių tyrimo metodų ir eksperimentų derinimas, palyginus su ankstesniais darbais, yra nauja ir perspektyvi kryptis mūsų lektūros metodologijoje, jos metodikoje. Ateityje būtina ją nuosekliai plėtoti.

Ieškant naujų, darnesnių ir patikimesnių metodologinių metodinių sprendimų, buvo pasirinkta daug daugiau negu ankstesniuose darbininkų jaunimo lektūros tyrimuose bazių. Greta pagrindinių (reikiamo kiekio empirinės medžiagos kaupimo), dalis jų dar vykdys ir papildomas (įvairių darbininkų hipotezių patikrinimo) užduotis. Tokios tyrimo bazės ne vien padidins gautų duo-

⁴³ Oja K. Individualaus darbo tyrimai Estijos bibliotekose.— Bibliotekų darbas, 1973, Nr. 1, p. 22—24.

⁴⁴ Оя К. Эксперимент в библиотековедении Эстонской ССР и междисциплинарные связи.— В кн.: Тенденции научно-исследовательской работы в национальных библиотеках Советской Прибалтики: Тезисы докл. Пакретуоне, 7—13 июня 1981 г. / Состав. В. Римша. Вильнюс: Гос. респ. б-ка ЛитССР, 1981, с. 30.

menų mokslinį patikimumą, bet kartu padės spręsti specialius metodologinius metodinių tyrimų klausimus. Pavyzdžiui, Utenos rajono centrinėje bibliotekoje ir jos miesto filialuose nuosekliai bus išbandyta visa metodika. Šiam tikslui čia vyks kai kurie pilotажiniai tyrimai bei eksperimentų procedūros. Po to, remiantis šiais bandymais, bendroje tyrimų metodikoje bus atliktos tam tikros (būtinės ir galimos) metodologinės, metodinės arba organizacinės korektūros. Galiausiai šios tyrimų ir eksperimentų procedūros bus vykdomos visose planinėse tyrimų bazėse kaupti pagrindiniam informacijos masyvui.

Vilniaus, Utenos ir Alytaus rajonų centrinės bibliotekos, taip pat jų miestų ir kaimų filialai atliks dar kontrolinių tyrimo bazių funkcijas kai kurioms darbinėms hipotezėms patikrinti ir būtinėms tyrimo duomenims papildyti. Didžiųjų respublikos miestų (Vilniaus, Kauno ir Panevėžio) bibliotekos dalyvaus darbininkų telkimo eksperimentuose ir jų technologijos metodologiniuose bandymuose, taip pat atliks kai kuriuos ekspertų nuomonės (vertinimo) metodo, pritaikant jį tyrimo bazių darbo kokybei ir lygiui nustatyti, bandymus. Apskritai darbininkų jaunimo lektūros tyrimų bazę respublikoje sudarys 14 pramonės įmonių, 14 mokslinių techninių, 12 profsąjungų, 17 miestų, rajonų ir įvairių kitų bibliotekų, taip pat 86 bibliotekų skyriai ir filialai. Be jų, 131 biblioteka čia dar atliks kontrolinių bazių funkcijas. Taigi, greta 14 pramonės įmonių, iš viso tyrimų bazėmis pasirinktos 260 bibliotekos, jų skyriai ar filialai. Tokio gausaus bazių skaičiaus iki šiol dar neturėjo nė vieni respublikoje ar šalyje centralizuoti darbininkų jaunimo kultūros tyrimai. Manoma, kad jos taip pat padės giliau atskleisti ir paaiškinti bibliotekinio, bibliografinio bei informacinio darbininkų jaunimo aptarnavimo problemas.

Kai kurių skiriamųjų nuo ankstesniųjų darbų bruožų šiems tyrimams reikia ir tai, kad rengiant jų metodologiją bei metodiką dalyvavo nemaža įvairių sričių specialistų. Tyrimų metodika ir jų metodologinės pozicijos buvo plačiai išnagrinėtos ir aptartos. Greta Lietuvos TSR valstybinės respublikinės bibliotekos darbuotojų pastabų ir pasiūlymų, tyrimų metodika dar buvo dalykiškai išanalizuota ir apsvaistyta kartu su kai kuriais Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinės informacijos ir Pedagogikos katedrų darbuotojais (moksliniai konsultantai rengiant metodiką buvo prof. L. Vladimirovas, prof. L. Jovaiša), Respublikinio kultūros darbuotojų tobulinimosi instituto Bibliotekininkystės ir muziejininkystės katedros (dalyko mokslinis redaktorius katedros vedėjas P. Saudargas) ir kitais specialistais. Platus bibliotekininkystės, informatikos, pedagogikos, sociologijos ir kitų sričių specialistų dalyvavimas, aptariant tyrimų metodiką, buvo ne tik naujas, bet ir labai naudingas dalykiškumo požiūriu. Tai padėjo konkretizuoti kai kurias šių tyrimų teorines, metodologines ir metodines pozicijas, geriau pasirinkti ir suderinti tyrimų metodus, sukonkretinti atskiras procedūras. Kartu tai leido parengti bendrus metodinius principus integruoti naujausiems bibliotekininkystės, informatikos, sociologijos, pedagogikos ir kitų mokslų laimėjimams. Šiam tikslui pasitarnavo ir tyrimų metodikos svarstymas Lietuvos TSR MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslinėje taryboje.

Vienas iš rengiamų darbininkų jaunimo lektūros tyrimų metodologinių organizacinių ypatumų yra tai, kad šiems klausimams spręsti buvo sutelktos visų svarbiausių ir vienodai suinteresuotų šiomis problemomis žinybų — bibliotekų darbo respublikinių bei zoninių metodikos centrų pajėgos. Pavyzdžiui, greta Lietuvos TSR valstybinės respubli-

kinės bibliotekos ir Lietuvos TSR kultūros ministerijos žinybos valstybinių masinių miestų bei rajonų bibliotekų, į šiuos tyrimus taip pat aktyviai įsijungė Respublikinė mokslinė techninė biblioteka, jos miestų skyriai ir visos numatytos šios žinybos mokslinės techninės bibliotekos, Respublikinė bazinė ir kitos profsąjungų bibliotekos. Aptarnaujant spauda ir kitais informaciniais šaltiniais darbininkų jaunimą, šių sistemų bibliotekoms respublikoje tenka svarbiausias vaidmuo. Todėl kuriai nors vienai šių žinybų bibliotekų sistemai nedalyvaujant tyrimuose, gauti duomenys apie darbininkų lektūrą būtų neišsamūs, iš jų būtų sunku spręsti apie realią jaunimo bibliotekinio, bibliografinio ir informacinio aptarnavimo būklę, apie šio darbo tobulinimo problemas.

Nuoseklus ieškojimas ir minėtos organizacinės priemonės padėjo išspręsti kai kurias svarbias užduotis:

1) remiantis naujausiais funkcinį mokslų metodologiniais ir metodiniais laimėjimais, buvo sukurta vieninga darbininkų jaunimo centralizuotų lektūros tyrimų metodika;

2) gilesniam šios problemos sprendimui buvo surastas būdas reikiamai suderinti atskirus tyrimo metodus ir eksperimentus;

3) visoms tyrimų procedūroms, pasirinktoms iš gausaus jų variacijų skaičiaus, buvo parengta vieninga užduotis, patikima metodika (technologija) ir koordinuota programa.

Toks eksperimentų, tyrimų bei atskirų metodų derinys yra naujas, labai perspektyvus ir skatintinas reiškinys darbininkų jaunimo ir apskritai gyventojų lektūros sociologijoje. Ne mažiau jis svarbus yra ir tolesnei bibliotekotyrų metodologijos bei metodikos raidai, naujiems šių problemų tyrimams, teoriniams ir praktiniams metodologijos bei metodikos ieškojimams.

Ankstesniųjų darbininkų jaunimo lektūros tyrimų metodikos analizė ir mūsų

metodologinių metodinių ieškojimų patirtis rengiant šiuos tyrimus leidžia padaryti kai kurias apibendrintas išvadas:

1. Tyrimų būta daug ir labai įvairių, tačiau didelė jų dalis buvo silpnai metodologiškai bei metodiškai parengta ir tai labai sumažino jų rezultatų mokslinį patikimumą ir pačių tyrimų mokslinę vertę.

2. Atėjo laikas visiškai atsisakyti centralizuotų ir netgi lokalinių metodologiškai nesubrandintų, prastai parengtų, ypač mokslškai nepatikimų, gyventojų lektūros tyrimų. Šiuo požiūriu reikia padidinti tyrimų kokybę, atlikti naują metodologinį metodinį šuolį, juoba sąlygos jam realizuoti respublikoje jau yra pribrendusios.

3. Rengiant moksliskus darbininkų jaunimo ar kitų socialinių sluoksnių gyventojų lektūros tyrimus, būtina:

a) iš esmės atsisakyti pasenusių, trafaretinių ir šabloniškų ankstesnių tyrimų metodologinių bei metodinių tradicijų;

b) plačiau remtis naujausiais bibliotekotyrų ir kitų gretutinių mokslų metodologijos bei metodikos laimėjimais ir įvairių sričių specialistų pagalba;

c) parengti mokslškai integruotas ir koordinuotas tyrimų metodikas arba programas dar sudėtingesnėms problemoms spręsti;

d) kelti tyrimams didesnius metodologinius ir metodinius uždavinius, ieškoti pačių racionaliausių būdų jiems išspręsti;

e) garantuoti visų centralizuotų ir netgi lokalinių lektūros tyrimų duomenų mokslinį patikimumą, kad geriau jie padėtų spręsti painias gyventojų bibliotekinio, bibliografinio ir informacinio aptarnavimo problemas.

4. Metodologiniai ir metodiniai mūsų ieškojimai, kaip ir jų rezultatas — darbininkų jaunimo lektūros sociologinių — psichologinių tyrimų programa,

yra visai ne etalonas ar užbaigtas pavyzdys, kanonas kitiems tyrinėtojams, o tik viena iš pirmesnių ir gilesnių bandymų respublikoje tobulesnei konkrečių tyrimų metodologijai sukurti.

5. Pastaruoju metu, atsižvelgiant į bendras tyrimų užduotis, bibliotekotyro bei sociologijos mokslo raidą, kiek-

vienas tyrinėtojas turi ypatingą dėmesį skirti metodologijos ir jų metodikos klausimams. Tai vienintelis realus būdas padidinti mokslinę tyrimų vertę, sustiprinti jų reikšmę ir teorinį bei praktinį veiksmingumą respublikos gyventojų edukacijai, sparčiau rutulioti bibliotekotyro metodologiją ir metodiką.

Įteikta 1983 m. vasario mėn.

МЕТОДИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКТУРЫ МОЛОДЫХ РАБОЧИХ

ВИТАУТАС РИМША

Резюме

В Литовской ССР и в стране в целом накоплен определенный опыт методики, методологии и организации исследований чтения рабочих, но в отдельности методико-методологические проблемы этих исследований изучались недостаточно.

В разработанной нами программе межведомственных республиканских централизованных социологических-психологических исследований «Роль библиотек в развитии и удовлетворении профессиональных и духовных потребностей молодых рабочих» эти проблемы решены учитывая недостатки всех предыдущих профильных исследований. К характеристике методико-методологических особенностей данной программы относятся: разработка системно-комплексной концепции познания процессов воспитания и образования молодых

рабочих: увязка общенаучных, частных научных методов и строгая их субординация; системный подход к процессам и явлениям чтения; непосредственное использование серии экспериментов в ходе исследования; решение некоторых научных методико-методологических задач социально-психологического исследования. К специфическим особенностям этих исследований относятся репрезентативность выборки респондентов и процедурных баз, учитывая при этом различные параметры их измерения, а также некоторые организационные моменты самого исследования. Учтены и характерные особенности общих и специальных методов, опыт предыдущих исследований.

Цель поисков — повышение научно-теоретического уровня данного исследования.

METHODICAL AND METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF THE YOUNG WORKERS READING RESEARCH

VYTAUTAS RIMSA

Summary

There is accumulated a certain amount of methodical, methodological and organisational experience in the field of research of workers' reading in Lithuanian SSR and in Soviet Union as a whole. Still, methodical and methodological problems of such research as separate object have been studied insufficiently.

In our programme of joint republican centralised sociological and psychological research „Role of the Libraries in Development and Satisfaction of Professional and Spiritual Requests of Young Workers“ these problems have been solved with regard of the shortcomings of all the previous specialised research. Characteristic methodical and methodological features of given programme are: elaboration of systematic complex conception of the cognition of young workers' educational and instructional proces-

ses; connection and strict subordination of general and special scientific methods; systematic approach to processes and phenomena of reading; direct use of the series of experiments in the course of research; solution of certain problems of methodics and methodology of the sociopsychological research. As specific features of this research may be considered the representability of the sampling of respondents and procedural bases with consideration of their parameters of various dimensions; also some peculiarities in the organisation of the research. Characteristic differences of general and special methods, as well as experience of previous researches, have been taken into account.

The object of this search is the rise of the scientific theoretical level of given research.